

Ali lahko ostaneš brezčuten?

Bogdan Sajovic, foto: Matic Štojs

Ob četrtni obletnici odprtja morišča v Barbarinem rovu so omogočili novinarjem, da si ga ogledajo. Ogled v živo naredi večji vtis kot ducati fotografij. Predlog je, da se rov uredi kot muzej-spomina na zločine totalitarnega režima.

Jože Dežman se sprašuje, ali smo lahko brezčutni do trpljenja žrtev.

Prejšnji teden so ob četrtni obletnici odprtja enega najbolj znanih povojnih morišč, rova sv. Barbare, prvič dovolili vstop tudi javnosti oziroma novinarjem slovenskih medijskih hiš. Preden smo se napotili v rov, nam je nekaj besed namenil zgodovinar Jože Dežman, ki je zadnja leta predsednik komisije za povojne poboje in seveda z njimi povezana grobišča, ki jih v naši državi ne manjka. Veliko jih sploh še ni registriranih, saj so

morilci dodobra zabrisali sledi za svojimi zločini in preplašili morebitne priče (kolikor jih niso preprosto pobili), aktivni in pasivni udeleženci pokolov pa so se zavili v molk, ki večinoma še kar traja, čeprav so pretekla že desetletja.

Dežman je zbranim novinarjem pred jamo dejal, da so iz rova sv. Barbare pri Laškem doslej prekopali posmrtno ostanke okoli osemsto žrtev, po ocenah pa jih na prekop čaka še okoli dva tisoč. Do sedaj so namreč

odstranili trupla, ki so bila nametana zunaj jaška, in odkopali samo zgornjo plast 42-metrskega jaška, to je približno pet metrov. Na podlagi števila žrtev, ki so jih izkopali iz prvih petih metrov, so izračunali približno število

Občutek, ki me je preveval v Barbarinem rovu, je popolnoma enak kot tisti ob ogledu izkopavanja žrtev na Teznem ali pa ob ogledu uničevalnega taborišča Auschwitz-Birkenau.

preostalih žrtev. Jože Dežman se je ob tej priložnosti vprašal, ali smo sposobni prekopati še te žrtve ali pa smo ideološko tako zaslepljeni, da tega dejanja še ne bomo zmogli.

Predlog za ustanovitev muzeja

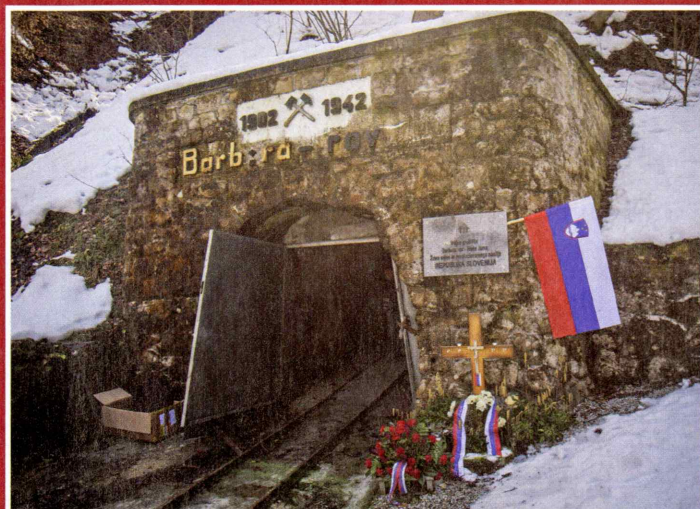
Po Dežmanovem mnenju bi rudnik Huda jama, v katerem je rov sv. Barbare, lahko preuredili v kulturni spomenik državnega pomena oz. v spominski muzej, odprt za javnost, podobno kot so muzeji-opomniki nekega drugega totalitarnega sistema. Dežman ocenjuje, da so izkušnje Hude jame povsem primerljive s koncentracijskima taboriščema Dachau in Auschwitz. Iz tega je izpeljal, da je Huda jama neprekosljiv spomenik najhujše morije v Evropi po drugi svetovni vojni. Ob tem je za primerjavo navedel nedavni poboj v Srebrenici, ki pa je po obsegu desetkrat manjši, kot je bilo pobijanje v Sloveniji leta 1945.

Dežman je tudi dejal, da si želi, da se v Hudi jami opravijo dela po odločbi rudarske inšpekcije, to pa predvsem zato, da se prepreči morebitno zasutje že prekopanih žrtev. V sklopu urejanja so zato postavili na koncu rova pregrado, ki preprečuje vodi in blatu, da bi zasula že očiščeni rov. Stroka se pogovarja tudi o tem, ali je obstoječa grobnica v jami primerna za dokončno pokopno mesto teh žrtev ali pa bilo smiselneje žrtve pokopati kje drugje. V jami so doslej uredili pohodne poti, odtekanje vode, prezračevanje, del jame je tudi elektrificiran. Pojasnil je, da bi za ureditev muzeja potrebovali okoli 300.000 evrov, vendar je treba urediti tudi lastniške odnose z Rudnikom Trbovlje-Hrastnik, sama jama pa je v lasti Pivovarne Laško. Predstavnik ministrstva za delo, družino in socialne zadeve Cveto Uršič je kasneje za javnost izjavil, da je vlada pred dobrim mesecem imenovala novo komisijo za reševanje vprašanja povojnih grobišč, v katero je imenovala devet strokovnjakov iz osrednjih državnih strokovnih institucij. Predsednik te komisije je Dežman. Vlada je sprejela tudi program dela na tem področju. Letos bodo

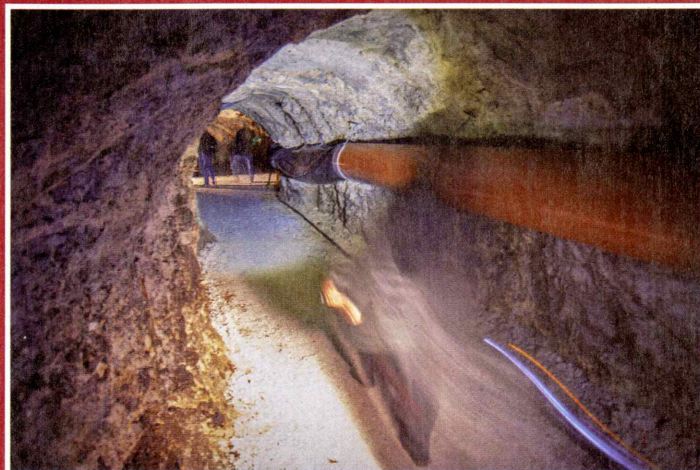
sredstva za vzdrževanje grobišč namenili v približno 20 upravnih enotah. Ta sredstva bodo namenjena tudi za odkrivanje in urejanje novih grobišč, velik del bodo namenili za ureditev Barbarinega rova skladno z zahtevo rudarske inšpekcije. Iz poročila o porabi finančnih sredstev za ureditev omenjenega rova od leta 2008 do 2011 pa je razvidno, da je bilo porabljenih nekaj manj kot milijon evrov.

Lahko ostaneš brezčuten? Dežman je v svojem nagovoru dejal, da po njegovem mnenju Tito odhaja iz zavesti Slovencev, in to zaradi psihoterapevtskih učinkov Hude jame. Na vprašanje, kdo sploh so žrtve iz Hude jame, je odgovoril, da gre za belogardiste in najverjetneje za skupino 30 mlajših deklet, ki so bile v jami iz taborišča Teharje pripeljane na podlagi zahteve Edvarda Kardelja. Zaradi »lažnega« poročanja o Hudi jami pa so povojne oblasti ubile tudi Celjanko Elzo Premšak. Nadalje je Dežman postavil retorično vprašanje, ali smo lahko brezčutni za trpljenje žrtev, ki nam ga kaže roka ene žrtve, ki se oklepa nožne proteze druge žrtve. »Ali lahko spoštujemo zadnje trenutke žrtve, ki v usta skrrije prstan, pa žrtve, ki v čelvelj skrrije rožni venec. Ali bomo sposobni odkriti, ali je skupina žensk, ki je bila ubita, morda skupina slovenskih deklet, odpeljanih s Teharij,« se sprašuje Dežman in opozarja, da je v bližini Hude jame še en rudnik, in sicer Pečovnik, ki je bil tudi morišče večjih razsežnosti.

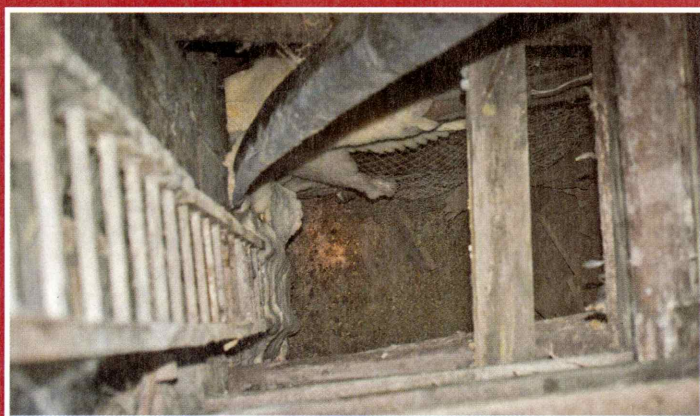
Dežmanovo retorično vprašanje je dobro. Sam odgovorjam, da ne moreš ostati brezčuten. Občutek, ki me je prevel v Barbarinem rovu, je popolnoma enak kot ob ogledu izkopavanja žrtev na Teznem ali ob ogledu uničevalnega taborišča Auschwitz-Birkenau. Sočutje do žrtev, zaznavanje neskončne zlobe storilcev, občutek, da se te na kraju zločina prijemlje nekaj zlega in umazanega, in občutek, da je prav zdaj »nekdo stopil čez tvoj grob«, hkrati pa prezir do storilcev in njihove ideologije. Verjamem, da je večina kolegov ob ogledu rova čutila podobno, še

Predlog, da se Barabarin rov spremeni v muzej, morda celo edinstven v Evropi

Žrtve so njihovi morilci gnali skozi ozke rove v smrt na koncu predora.

Petinštirideset metrov globok jašek v Barbarinem rovu, v katerega so zmetali stotine žrtev, do zdaj pa so ga odkopali le nekaj zgornjih metrov.

Žrtve iz Barbarinega rova so še vedno tam; nameščene so v začasni kostnici, ki bo morda postala stalna, saj obstaja želja, da bi bil tu spominski muzej.

Znanstveni posvet ob 4. obletnici vstopa v Hudo jamo

Ob 4. obletnici vstopa v Hudo jamo so Študijski center za narodno spravo, Arhiv Republike Slovenije in Slovenski filmski arhiv pripravili tri dogodke: tiskovno konferenco z ogledom Hude jame, znanstveni posvet in ogled filma *Christophoros z okroglo mizo*.

V nadaljevanju predstavljamo nekaj poudarkov znanstvenega posveta. Udeležence sta na začetku pozdravila dr. Andreja Valič Zver, direktorica Študijskega centra za narodno spravo, ki je v svojem uvodnem referatu z naslovom *Kraljestvo senc* med drugim izpostavila trpljenje žensk v času komunističnega totalitarizma, in Jože Dežman, direktor Arhiva Republike Slovenije. Posveta se je udeležila tudi namestnica varuhinje človekovih pravic RS Kornelija Marzel.

Prvi panel: Pojemovne opredelitve totalitarizma

Doc. dr. Tamara Griesser-Pečar je v svojem referatu predstavila totalitarnost slovenske povojne oblasti. Kriteriji za obravnavo vseh totalitarnih pojavov in režimov morajo biti enaki. Ti so: prevladujoča ideologija, osebni kult diktatorja, enostrankarski sistem, podreitev posameznika skupnosti, enotnost oblasti, ni svobodnih volitev, kršitve človekovih in državljskih pravic, močna tajna policija, ni svobode medijev, umetnosti in znanosti, taborišča in tajni zaporji ter tajni uradni listi, militarizacija družbe, privilegiji vladajočih. Po vseh teh kriterijih je bila Jugoslavija/Slovenija do osamosvojitve, ki je bila hkrati tudi osvoboditev v pravem pomenu besede, totalitarna

Direktorica Študijskega centra za narodno spravo dr. Andreja Valič Zver je govorila o *Kraljestvu senc*.

država. Razlikujemo dve obdobji: obdobje popolnega brezpravja ter najhujše fizične in psihične represije in obdobje, ko se je obliče režima iz taktičnih razlogov nekoliko spremenilo in je nasilje izvajalo bolj prefinjeno.

Izr. prof. dr. Bojan Žalec je imel referat z naslovom *Genocid in totalitarizem: primerjalna pojmovna analiza*. V prispevku se avtor ukvarja s pojmom genocida in totalitarizma. Njegov glavni namen je prispevati k njenemu jasnejšemu razumevanju. Eksplicitno razumevanje in opredelitev genocida in totalitarizma sta pomembna, da bi lahko vedeli, ali imamo opraviti z omenjenima pojavoma ali ne. Glavna metoda v prispevku je potemtakem (primerjalna) analiza obeh omenjenih pojmov. Avtor se ukvarja tudi z etičnimi implikacijami pojma genocid. Na tej podlagi poda pojasnitev, da so totalitarni sistemi genocidni. Svoja dognanja

preverja v luči konkretnih zgodovinskih dogodkov, še posebno iz slovenskega prostora.

Sodelavec Študijskega centra za narodno spravo Boštjan Kolarič je s člankom *Huda jama – primer genocida* predstavil zgodovino nastajanja mednarodne konvencije OZN o genocidu in razložil, zakaj je šlo pri Hudi jami za dejanje genocida.

Red. prof. dr. Igor Grdina z Inštituta za kulturno zgodovino ZRC SAZU je predstavil referat *Totalitarizmi in emancipacijsko-eliminacijski problem njihove historizacije*.

Drugi panel: Dejstva in interpretacije

V drugem panelu je najprej dr. Vida Deželak Barič z Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani predstavila smrtno žrtve druge svetovne vojne na Slovenskem in žrtve notranjega slovenskega obračuna. V prispevku je najprej govorila o okvirni žrtvoslovni sliki, kakršno so na Slovenskem ustvarili večdimenzionalni historični procesi v času druge svetovne vojne in neposredno po njej (okupacija, odpor okupatorju, revolucija, protirevolucija, kolaboracija, državljanska vojna, povojni obračun) in kakršno je bilo mogoče rekonstruirati v raziskavi o smrtnih žrtvah druge svetovne vojne, ki jo je izvajal Inštitut za novejšo zgodovino.

Dr. Ljuba Dornik Šubelj je predstavila referat *Oddelek za zaščito naroda Ministrstva za ljudsko obrambo in množične usmrtitve*. Množične usmrtitve so izvajale tako vojaške enote kot tretji odseki Ozne, ki so delovali v sestavi armad – v Sloveniji v sestavi četrte armade JA oz. od nje dodeljene enote Knoja na vnaprej določenih krajih – v naravnih jamah, jarkih

posebno v kostnici, kjer so zbrani ostanki osemsto žrtev. En sam pogled v živo naredi večji vtis kot ducati fotografij. Nekateri kolegi niso želeli v kostnico, morda tudi zato, ker bi lahko to zamajalo njihov svetovni nazor. In prav zato je bila denacifikacija v Nemčiji precej uspešna, saj so si morali Nemci po vojni ogledati taborišča, da so videli, kaj se je v njih dogajalo v »njihovem imenu«.

Skoraj zagotovo bi imel podoben učinek tudi ogled Hude jame, da bi videli, kaj se je dogajalo v »našem imenu«, zato je Dežmanova ideja o ustanovitvi spominskega muzeja v Barbarinem rovu zelo dobra. Obisk bi zagotovo stresel marsikakšnega apologeta Broza, partije in revolucije, razne spletne nabijače, ki se, skriti za računalniškim zaslonom, ustijo »še

En pogled v živo naredi večji vtis kot ducati fotografij na človeka, ki je vsaj povprečno inteligenčen in ni fanatik.

Ogled morišča bi bil lahko razsvetljenje za malikovalce Broza, partije in revolucije.

premalo so jih, jaz bi vse ...«, razne vstajnike pod prapori totalitarnege morilskega režima pa mlado revolucionarčad, ki bi, če sodimo po njihovih plakatih, znova odpirala Gole otoke in Barbarine rove, kot tudi t. i. revolucionarne geriatrike, ki so svoje mastne pokojnine zaslužili s slepo servilnostjo režimu, ki je temeljil na truplih, tudi teh v Hudi jami. Bilo bi zanimivo razsvetljenje, vsaj za tiste, ki premorejo povprečno inteligenco in osnovno dožemanje sveta okoli sebe, se pravi, da niso fanatiki. Tem pač nihče in nič ne more spremeniti nazora, niti na stotine in tisoče okostij pomorjenih ne. ■

ali rudniških jaških, kjer so usmrtitve prikrili. Vprašanje ravnanja z ujetniki in odgovornost za izvedbo povojnih usmrtitev z obsodbo ali brez nje je eno ključnih vprašanj dejavnosti Ozne in Knoja ter je vsega obsojanja vredno. Bilo je tudi ena najbolj varovanih skrivnosti in tabujev v času obstoja Jugoslavije. V interpretaciji dejanj pa se razlikujeta dve strani.

Kriminalist Pavel Jamnik je predstavil članek z naslovom Grobišče Kočna – Poljane nad Jesenicami. V prispevku je predstavljeno grobišče Kočna nad Jesenicami, evidentirano pod št. 152, kjer je zakopanih do 30 nemških vojakov, ki so stražili železniške objekte na progi Jesenice–Bohinjska Bistrica. Zajeli so jih v predoru Vintgar pri Blejski Dobravi, pobili pa po 10. 5. 1945 na ukaz vodstva Komande mesta Jesenice kot maščevanje za uboj domačina, ki naj bi

evropske študije in Evropski pravni fakulteti, je s primerjavo že urejenih množičnih grobišč v svetu (npr. Park spomina v Hirošimi) predstavil normativno ureditev spominskega parka Huda jama in drugih povojnih grobišč na Slovenskem.

Sodelavki Študijskega centra za narodno spravo mag. Majda Pučnik Rudl in Marta Milena Keršič sta v referatu z naslovom Otroštvo, ki ga ni bilo, skozi življenjsko zgodbo zakoncev Borisa in Vide predstavili osebno izkušnjo vojne, izgubo njunih očetov, premoženja, dobrega imena, šikaniranja in posledično zaprtja v svet molka in tišine.

Izr. prof. dr. Tomaž Erzar je v prispevku Pogojji odpuščanja razmišljal o pogojih odpuščanja, ki predstavlja zadnji korak v procesu soočenja žrtev s travmatičnimi izkušnjami. Ugotavlja, da smo v Sloveniji v velikem zaostanku pri razu-

posledicami totalitarizma. Prizadeti, potlačeni in travmatizirani spomin pa ostaja kljub prekripanju s potrošniško pozunanjenostjo breme za narod in posameznike, ki ostajajo ujetniki preteklo usodnosti, resnica o človeku in narodu pa se nam odmika in grozi nam, da nas bosta ugonobila genocid in suicid.

Mag. Jurij Pavel Emeršič, profesor zgodovine na Gimnaziji Želimlje, je predstavil referat z naslovom Maličenje spomina. V prispevku je skušal osvetliti, zakaj povprečni »konzumer« nekritično sprejema medijsko podprto nadaljevanje stanja izkrivljene resnice, na koncu pa izpostavil pomen ozdravljenega spomina, ki nas edini lahko spet »počloveči«, saj nas obrne k našemu bistvu, v našo notranjost, kot so nekoč lepo ugotovili naši sosedi, ko so skovali izraz Erinnerung.

Sodelavka Študijskega centra za narodno spravo Jelka Piškurič je predstavila referat Različni spomini – ista preteklost? Po osamosvojitvi Slovenije se je pravzaprav osamosvojilo tudi spominjanje. Skupine, katerih spomin do takrat ni bil uradno priznan, so začele zahtevati svoj delež v zgodovini, spet druge pa braniti svojega. V tem kontekstu avtorica razmišlja o razliknosti spominov in obravnava nekatere zakonitosti, ki vplivajo na spominjanje, ter odnose med avtobiografskim in kolektivnim spominom. Ker se spomin s časom aktivno oblikuje in preoblikuje, zgodovinar pa je dejavno udeležen v tem procesu, se avtorica pri tem dotakne tudi uporabnosti pričevanj v zgodovinskih raziskavah s poudarkom na interpretacijah v sodobni slovenski zgodovini. Sklene z ugotovitvijo, da je prav različnost tista substanca, kjer se porajajo najbolj zanimiva vprašanja.

Dr. Katarina Kompan Erzar, psihologinja, predavateljica na doktorskem študiju Zakonska in družinska terapija ter strokovna voditeljica Frančiškanskega družinskega inštituta v Ljubljani, je predstavila referat z naslovom Očiščenje spomina in vzpostavljane varnih odnosov v ne-varni družbi. Problem dolgotrajnega zanikanja travme in ustrahovanja ter dolgoletnega življenja v stresu in strahu, ki se ni moglo izrešiti, povzroča postopno in dolgočasno izgubo pravega občutka zase, za druge in zoži človekovo delovanje ter kreativnost in fleksibilnost. Zato je ključnega pomena razumeti, da gre pri zdravljenju spomina dejansko za vzpostavljane novih organskih povezav med nižjimi (avtomatičnimi, čutnimi) in višjimi (miselnimi, vedenjskimi) funkcijami v možganih. Ozrače strahu in stresa onemogoča ustrezno miselno predelavo čustvenih vsebin ter jih s tem ohranja na ravni telesne napetosti in togosti mišljenja, s katero se potem človek bori skozi svoj vsakdanjik.

Posvet je sklenil direktor Arhiva Republike Slovenije Jože Dežman z referatom Neprestano moramo inovativno osmišljati temeljni problem in pri tem uporabljati skrajno razločno govorico (Jože Pučnik, 1998).

Na posvetu, ki je bil dobro obiskan, so sodelovali številni ugledni zgodovinarji, pravniki, filozofi in teologi.

ga bili izvedli ti nemški vojaki nekaj dni pred koncem vojne. Predstavljeno je štiridesetletno iskanje podatkov o dogodku.

Sodelavec Študijskega centra za narodno spravo mag. Renato Podbersič je predstavil znana in neznana medvojna in povojna grobišča na Primorskem.

Sodelavec Študijskega centra za narodno spravo dr. Damjan Hančič je predstavil članek »Hude jame« na Kamniškem. V njem avtor poda oris povojnih množičnih grobišč na območju občine Kamnik. Teh je razmeroma veliko, ker je na to območje ob koncu druge svetovne vojne pred Titovo vojsko pribežalo veliko vojaštva in civilistov z južnih območij nekdanje Jugoslavije. Tako ocenjeno število žrtev na tem območju (nad 3.000) iz maja in junija 1945 kar nekajkrat presega število vseh žrtev s tega območja v vseh štirih letih druge svetovne vojne.

Tretji panel: Pokop in žalovanje

Tretji razdelek je nosil naslov Pokop in žalovanje. Dr. Jernej Letnar Černič, asistent za pravo človekovih pravic na Fakulteti za državne in

mevanju dolgoročnih travmatičnih posledic vojnih in povojnih krivic, zlasti ko gre za pogoje, ki lahko žrtvam omogočijo polno življenje in jim povrnejo vero v človeško dobroto, dostojanstvo in sočutje. Odpuščanje ni sprava med sprtimi stranmi niti pravičnost, ampak izhaja iz človekove notranje potrebe, da živi v svetu, v katerem travma in zločin ne moreta izničiti sočutja in dostojanstva.

Četrty panel: Detabuizacija spomina

Red. prof. dr. Janez Juhant, predavatelj na Teološki fakulteti v Ljubljani in predsednik Združenja ob Lipi sprave, je predstavil referat Spomin na žrtve je opomin človeških stranspoti in spodbuda k sodelovanju. Po njegovem mnenju je Slovenija ob odkritju Hude jame doživela trenutno streznitev, ko so vsi onemeli nad krutostjo zločina, a je vse spet potonilo v tok sprenevedanja, laži in potvarjanja z namenom ohranjanja revolucionarnega *statusa quo*. Odločujoči centri moči kot nekdaj z medijskopropagandnimi sredstvi zaradi podaljševanja svoje oblasti še preprečujejo soočenje s